

ՀԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ ԱԾԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1

ԱՎԱՆԴԱԿԱՆԸ
ԵՎ ԱՐԴԻԱԿԱՆԸ
ՀԱՅՈՑ
ՄՇԱԿՈՒՅԹՈՒՄ

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF THE REPUBLIC OF ARMENIA
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY AND ETHNOGRAPHY

**PROCEEDINGS OF INSTITUTE
OF ARCHAEOLOGY AND ETHNOGRAPHY**

1

**ARMENIAN FOLK CULTURE
XVII**

**TRADITION AND MODERNITY
IN ARMENIAN CULTURE**

FESTSCHRIFT FOR
STEPAN LISITSIAN
ON THE OCCASION OF HIS 150TH BIRTHDAY

YEREVAN
IAE PUBLISHING HOUSE
2018

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ
ԱԶԳԱՅԻՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ՀՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

**ՀՆԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ
ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ**

1

**ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՒՅԹ
XVII**

**ԱՎԱՆԴԱԿԱՆԸ ԵՎ ԱՐԴԻԱԿԱՆԸ
ՀԱՅՈՑ ՄՇԱԿՈՒՅԹՈՒՄ**

ՍՏԵՓԱՆ ԼԻՍԻՑՅԱՆԻ
ԾՆՆԴՅԱՆ 150-ԱՄՅԱԿԻՆ
ՆՎԻՐՎԱԾ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

ԵՐԵՎԱՆ
ՀԱԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
2018

***Տպագրվում է ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության
ինստիտուտի գիտական խորհրդի որոշմամբ***

Խմբագրական խորհուրդ

Պավել Ավետիսյան (*գլխավոր խմբագիր*), Լևոն Աբրահամյան,
Գրիգոր Արեշյան, Ռուբեն Բադալյան, Պիտեր Քաուի,
Տորք Դալալյան (*սպարասխանատու քարտուղար*), Պատրիկ
Տոնապետեան, Միհրան Գալստյան, Սարգիս Հարությունյան,
Թամար Հայրապետյան, Լորի Խաչատուրեան, Թեո վան Լինտ,
Հարություն Մարության, Արմեն Պետրոսյան, Համլետ Պետրոսյան,
Գագիկ Սարգսյան, Ադամ Սմիթ, Ջուստո Թրաինա

Editorial Board

Pavel Avetisyan (*editor-in-chief*), Levon Abrahamian, Gregory Areshian,
Rouben Badalyan, Peter Cowe, Tork Dalalyan (*assistant editor*),
Patrick Donabédian, Mihran Galstyan, Sargis Harutyunyan, Tamar
Hayrapetyan, Lori Khatchadourian, Theo van Lint, Harutyun Marutyan,
Armen Petrosyan, Hamlet Petrosyan, Gagik Sargsyan, Adam Smith,
Giusto Traina

Համարի խմբագիրներ՝

Հարություն Մարության, Թամար Հայրապետյան, Սուրեն Հոբոսյան

- Հ 241 Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի աշխատություններ, 1: Հայ ժողովրդական մշակույթ, XVII: Ավանդականը և արդիականը հայոց մշակույթում / ՀՀ ԳԱԱ հնագիտ. և ազգագր. ինստ.: Խմբ. Հ. Մարության, Թ. Հայրապետյան, Ս. Հոբոսյան. – Եր., ՀԱԻ հրատ., 2018. – 508 էջ: (Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի աշխատություններ, 1):

Ժողովածուն նվիրված է ազգագրագետ Ստեփան Լիսիցյանի ծննդյան 150-ամյակին: Նախատեսված է հումանիտար և հասարակական ոլորտի գիտնականների և հայոց մշակույթով հետաքրքրված ընթերցողների համար:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ներածություն	9
1. Ստեփան Լիսիցյան (ծննդյան 150-ամյակի առթիվ) <i>Լիլիա Վարդանյան</i>	11
I. ՀԱՅՈՑ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, ԻՆՔՆԱՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, ՍՐԲԱԴԱՍՈՒՄ	
2. «Թշնամու» կերպարի ձևավորման մեխանիզմները՝ որպես՝ բռնության զանգվածայնությունն ապահովող գործոններ Հայոց ցեղասպանության համատեքստում <i>Հասմիկ Գրիգորյան</i>	18
3. Մուսա լեռան հերոսամարտը՝ ըստ ականատես վերապրողների վկայությունների <i>Վերժինե Սվազլյան</i>	27
4. Անդրանիկ. բանահյուսական կերպարը <i>Ալվարդ Ղազարյան</i>	41
5. Հայոց ցեղասպանության նահատակների սրբադասումը՝ որպես մշակութային երևույթ <i>Հարություն Մարության</i>	54
II. ՍՏԱԼԻՆԻԶՄ. ԵՐԵԿ ԵՎ ԱՅՍՕՐ	
6. Кампания этнической депортации армян в 1949г. и подконтингент «турки» среди спецпереселенцев «с Черноморского побережья» <i>Грануш Харатян</i>	66
7. Ալթայյան արքայը՝ որպես նորամուծությունների աղբյուր <i>Լևոն Արրահամյան</i>	81
8. Անաստաս Միկոյանի արձանի տեղայնացումը՝ որպես «հիշողության վայր» <i>Հասմիկ Կնյազյան</i>	90
III. ՀԻՆ ՈՒ ՆՈՐ ԳԱՂԹԱԿԱՆ-ՓԱԽՍՏԱԿԱՆ- ՆԵՐԳԱՂԹՅԱԼՆԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ	
9. Սերնդափոխության հիմնախնդիրները հայրենակցական միություններում <i>Աննա Մարկոսյան</i>	106
10. «Պանդի ուխտը»՝ որպես գետաշենցիների ինքնության հարացույց <i>Գայանե Շազոյան, Արսեն Հակոբյան, Վիկտորիա Խուրշոդյան</i>	116
11. Ադրբեջանահայ փախստականների (1988-1992թթ.) ինտեգրման և քաղաքացիության ձեռքբերման գործընթացը <i>Շուշանիկ Ղազարյան</i>	126

12.	Հայաստան տեղափոխված սիրիահայերի հարմարվելու գործընթացը <i>Արմենուհի Սյունիսյան</i>	135
13.	Լեզուն որպես սիրիահայերի մշակութային ադապտացիայի կարևոր բաղադրիչ (Էթնոսոցիոլոգիական ուսումնասիրություն) <i>Գայանե Հակոբյան</i>	143
IV. ԹԱՆԳԱՐԱՆԱՅԻՆ ԻՐԵՐԻ ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ		
14.	Փողի տեսակները և դրանց ծիսական նշանակությունը <i>Արմինե Զոհրաբյան</i>	156
15.	Հայկական գորգերի հորինվածքների ու զարդանների դրսևորումները միջնադարյան իսպանական գորգերում <i>Լիլիա Ավանեսյան</i>	168
16.	Վիշապազարդ վզնոցներ <i>Ասրղիկ Բարայելյան</i>	179
17.	К вопросу о популяризации этнографических артефактов и коллекций в современных условиях рыночных отношений <i>Лианна Геворкян</i>	193
V. ՀԱՎԱՏՔ, ԾԵՍ ԵՎ ՏՈՆ		
18.	Трепанации в эпоху поздней бронзы и в раннем железном веке (по антропологическим материалам из могильников с территории Лорийского района Армении) <i>Анаит Худавердян, Сурен Обосян</i>	206
19.	Հրաշքի գործունը Սոկաց կրոնատեղեցական ավանդություններում <i>Էսթեր Խենճյան</i>	217
20.	Մարմնից դուրս գտնվող հոգին հայկական հրաշապատում հեքիաթներում <i>Թամար Հայրապետյան</i>	231
21.	Աստվածահայտնության քառասնորդաց (հիսնակաց) պահքը (պատմական համառոտ ակնարկ) <i>Հասմիկ Արքախանյան</i>	243
22.	Աղվանքում Վարազ-Տրդատի վահանով վերաբերման ծեսի մասին <i>Արրակ Դաբաղյան</i>	255
23.	Թատերականացված ծեսի սեղմ արտացոլումը մի բուսանվան մեջ <i>Էմմա Պետրոսյան, Զարուհի Սուջյան</i>	263
24.	Թաղումներ, որոնք կարելի է լուսանկարել և թաղումներ, որոնք չի կարելի լուսանկարել <i>Սմբար Հակոբյան</i>	269

25.	Սամցխե-Ջավախքի հայ կաթոլիկ համայնքը (պատմագագրական ուսումնասիրության փորձ) <i>Սոսե Գրիգորյան</i>	279
VI. ՍՐԲԱՎԱՅՐ ԵՎ ԵԿԵՂԵՑԻ		
26.	Արագածի Տիրինկատար սրբավայրը <i>Արսեն Բորոխյան</i>	290
27.	Միջնադարյան Սաղմոսավանքի սրբությունները <i>Աշոտ Մանուչարյան</i>	302
28.	Կասիոս լեռը Անտիոքի շրջանի հայոց աւանդազրոյցներուն և հաւատալիքներուն մէջ <i>Յակոբ Չոլաքեան</i>	313
29.	Երկու եկեղեցի, երկու համայնք. նորակառույց եկեղեցիների կրոնա-սոցիալական ենթատեքստը <i>Յուլիա Անդրոնյան</i>	328
VII. ԺԱՄԱՆՑ		
30.	Սրճարանային միջավայրը Երևանում. արևելյան տարածք՝ արևմտյան հետազոծվ <i>Գոհար Սյրեփանյան</i>	340
31.	Ազատ ժամանակի կառուցվածքի փոփոխությունները Հայաստանի Հանրապետության քաղաքային բնակավայրերում <i>Ռուբեն Օհանջանյան</i>	353
VIII. ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԽՈՍՈՒՅԹ ԵՎ ՎԱՐՔ		
32.	Մշակույթի և արդի մի շարք հիմնախնդիրների փոխառնչությունները հայաստանյան հանրային ընկալումներում <i>Նիկոլ Մարգարյան, Մելինե Թորոսյան</i>	366
33.	Միջսեռային հաղորդակցության որոշ առանձնահատկություններ հետխորհրդային Հայաստանում <i>Լիլիթ Մանուկյան</i>	383
IX. ԵՐԿՐԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՀԱՎԱՔՉՈՒԹՅՈՒՆ		
34.	Երկրագործական մշակույթը Հայաստանում 17-րդ դարում՝ ըստ պատմագիրներ Ջաքարիա Քանաքեղոցու և Ջաքարիա Ագուլեցու <i>Քրիստինե Պապիկյան</i>	392
35.	Վայրի մրգերի հավաքչության արդի դրսևորումները Լոռիում <i>Անժելա Ամիրխանյան</i>	403
X. ՀԵՐՈՍԱՎԵՊ		
36.	Հայ ժողովրդական հերոսական էպոսը <i>Արմեն Պետրոսյան</i>	414

37.	Արամ Ղանալանյանը՝ «Սասնա ծռեր» հերոսավեպի պատումների գրառող և վերամշակող <i>Աննա Պողոսյան</i>	426
38.	Կրոնաժխական տարրերը «Սասնա ծռեր» հերոսավեպում <i>Մարգիս Հարությունյան</i>	439
XI. ՀԵՔԻԱԹ		
39.	Նվիրատու և խորհրդատու կենդանիները հայ ժողովրդական հեքիաթներում <i>Մարինե Խեմչյան</i>	446
40.	Հեքիաթասացությունը մեր օրերում <i>Նվարդ Վարդանյան</i>	458
XII. ԲԱՆԱՀՅՈՒՍԱԿԱՆ ՓՈՔՐ ԺԱՆՐԵՐ		
41.	Մանկական զվարճախոսությունների թեմատիկ դրսևորումները <i>Արմեն Սարգսյան</i>	470
42.	Բանահյուսական և ազգագրական նյութերի կենցաղավարումը Արարատի մարզի Վեդու տարածաշրջանում <i>Սվետլանա Վարդանյան, Հասմիկ Մարգարյան</i>	484
43.	Հայերեն յուրահատուկ բառեր Թուրքիայի համշենցիների խոսվածքում <i>Սերգեյ Վարդանյան</i>	491
	Հապավումներ	503
	Contents	504

ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԽՈՍՈՒՅԹ ԵՎ ՎԱՐՔ

ՄԻՋՍԵՌԱՅԻՆ ՀԱՂՈՐԴԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՈՐՈՇ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՀԵՏԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

Լիլիթ Մանուկյան*

Հողվածում քննարկվում են ներկա հայաստանյան առօրյա կյանքում տղամարդ-կին հաղորդակցության ոլորտում առկա մի շարք խնդիրներ: Այդ խնդիրները ներկայացվում են երկու հարթությունում՝ տարածական և լեզվական: Մասնավորապես խոսվում է հաղորդակցության այնպիսի տարածքների, այդ տարածքներում գործածվող լեզվի և շրջանառվող թեմաների մասին, որոնք սովորույթի ուժով համարվում են տղամարդկային: Այնուհետև ներկայացվում են այն բարդություններն ու խոչընդոտները, երբ կանայք փորձում են ներգրավվել այդ տարածքներ և մասնակցել խոսքի փոխանակմանը: Որպես այդ խոչընդոտների հաղթահարման միջոց առաջարկվում է, որ կանայք հաճախ գործեն տղամարդկային համարվող տարածքներում՝ մասնակցելով քննարկվող թեմաներին, ինչը կնպաստի միջսեռային հաղորդակցության տարբերությունների մեղմացմանը:

Բանալի քառեր. միջսեռային հաղորդակցություն, միջսեռային անհավասարություն, կանացի լեզու, տղամարդկային լեզու, հանրային տարածք, տղամարդկային տարածք, կանացի տարածք, ֆոնային ակնկալիքներ, թաքնված համատեքստեր:

Ներկա հայաստանյան առօրյայում հաճախ ենք լսում «բա դա կնոջ տեղ է» կամ «դա աղջկան սազական խոսք չէ» արտահայտությունները: Հարց է առաջանում, թե ինչպիսի «տեղեր» ու «խոսքեր» կան, որոնք հասարակության մեջ ընդհանուր չեն համարվում տղամարդու ու կնոջ համար, և հետևաբար ինչպիսի խնդիրներ են առաջանում միջսեռային հաղորդակցությունում՝ կապված տղամարդկանց ու կանանց վերապահված տարբեր «տեղերի» ու «խոսքերի» հետ:

Ներկայացվող աշխատանքի համար հիմք են ծառայել 2014–2015 թթ. Երևան, Գյումրի և Վանաձոր քաղաքներում իրականացված հետազոտության նյութերը՝ խորացված անհատական հարցազրույցներ և ներգրավ-

* ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի հայ ազգագրության բաժնի ավագ լաբորանտ-հետազոտող:

ված դիտարկումներ¹: Հարցազրույցներն անց են կացվել տարբեր սեռատարիքային խմբերի կանանց հետ, հետևաբար ներքոբերյալ տեքստը ներկայացնում է կանանց տեսանկյունը միջսեռային անհավասարության հարցերում:

Հիմնվելով հարցազրույցների վրա՝ պետք է նկատել, որ տղամարդկանց և կանանց միջև հաղորդակցության խնդիրներ են առաջանում, քանի որ շատ հաճախ նրանք ունենում են տարբեր խոսքային դրսևորումներ և գործում են տարբեր տարածքներում:

Յուրաքանչյուր հասարակությունում կան հաղորդակցության սոցիալական տարածքներ², որոնք ունեն իրենց բնորոշ կանոնները, սովորությունները: Այստեղ տարածքը պետք է ընկալել ոչ միայն իր ֆիզիկական իմաստով (տուն, փողոց, բակ և այլն), այլ նաև որպես սոցիալական հարաբերությունների դաշտ, որտեղ շրջանառվում են որոշակի իմաստներ, մտքեր, քննարկվում և լուծում են ստանում սոցիալական հարցեր: Խոսքը, որի միջոցով իրագործվում է հաղորդակցությունը, իրականացվում է տվյալ սոցիալական տարածքի կանոններին համապատասխան: Հասարակության տարբեր խավերի ու խմբերի կողմից վերահսկվում և կազմակերպվում է այս կամ այն տարածքը, թե դա ում է և ով ունի այդ տարածքի հանդեպ իրավունք: Կամ ինչպես ֆրանսիացի նշանավոր սոցիալական մարդաբան Անրի Լեֆեվրըն է ասում, կարգավորիչ դեր է կատարում այն, թե ու՞մ է պատկանում տարածության նկատմամբ իրավունքը³:

Իրականացված դաշտային հետազոտության տվյալները որոշակիորեն ցույց են տալիս, որ հայաստանյան առօրյայում տղամարդիկ ունեն հաղորդակցության հատուկ տարածքներ ու միջավայրեր, որտեղ կանանց մուտքը սահմանափակված է: Այլ կերպ ասած՝ դա կարող է լինել ցանկացած տարածք, որտեղ հաղորդակցությունը ընթանում է գլխավորապես տղամարդկանց միջև, հետևաբար քննարկվող թեմաները վերապահված են տղամարդկանց: Հաղորդակցության հարցում խնդիրներ են առաջանում այն ժամանակ, երբ նման տղամարդկային տարածքներում կին է

1 Դաշտային նյութերը հավաքվել են Աղասի Թադևոսյանի գլխավորությամբ իրականացված հետազոտական ծրագրի շրջանակներում, որին որպես դաշտային հետազոտող մասնակցել են նաև ես: *Թադևոսյան Ա. Գենդերային անհավասարություն և առօրյա պրակտիկաներ. հիմնախնդիրներ և մարտահրավերներ*, Երևան, 2015 (այսուհետ՝ ԴԱՆ 2015):

2 Bourdieu P., Social Space and Symbolic Power. – Sociological Theory, Volume 7, Issue 1, 1989, pp. 14–25.

3 Lefebvre H., Writings on Cities. Translated and edited by Eleonore Kofman and Elizabeth Lebas. Oxford: Blackwell Publishers, 1996, pp. 148–159.

հայտնվում և փորձում մասնակից դառնալ հաղորդակցմանը: Մեռային դերերին վերաբերող հայաստանյան հասարակական կարծրատիպերում կան կնոջը վերապահված դերեր (օրինակ՝ մայր, քույր, դուստր, մոտ բարեկամի կամ ընկերոջ աղջիկ) ու դրանց համապատասխան տարածքներ (օրինակ՝ տուն, ընտանիք) որոնց շրջանակից դուրս կնոջ մոտքը անհարմար վիճակում է դնում տղամարդկանց⁴: Դաշտային նյութերը ցույց են տալիս, որ հայաստանյան հասարակությունում առկա են կանանցից ակնկալվող հստակ վարքային կանոններ, որոնցից մեկն էլ այն է, որ կինը չպետք է հայտնվի տղամարդկային համարվող հասարակական տարածքներում: Տղամարդուց էլ ակնկալվում է, որ նա պետք է վերահսկի կնոջ մոտքի արգելքը նման տարածքներ: Արգելքի խախտումը առաջին հերթին այդ կնոջ ընտանիքի, որոշ դեպքերում նույնիսկ ազգայունակցական համայնքի տղամարդկանց (հոր, ամուսնու, եղբոր և այլն) համար համարվում է անպատվաբեր: Հանրայնորեն ակնկալվող վարքի խախտումը անպատվաբեր է համարվում նաև կնոջ համար⁵: Այս երևույթը, երբ անհատը առաջնորդվում է գլխավորապես այն սպասումներով, որոնք որ նրա հանդեպ, որպես ճիշտ վարքի ձև, ունի միջավայրը, ամերիկյան սոցիոլոգ Հ. Գարֆինկելը անվանում է ֆոնային ակնկալիք⁶, երբ անընդհատ կրկնվող և սովորույթի ուժ դարձած փոխհարաբերությունները, դերերը ու դրանցից բխող վարքը ստեղծում են մի ֆոն, որի հիմքի վրա իրականացվում են առօրյա պրակտիկաները: Հետևաբար, երբ կինը հայտնվում է տղամարդկային համարվող միջավայրում, համարվում է, որ նա խախտում է կատարում և հակասում կնոջ հանդեպ տղամարդու ունեցած ֆոնային ակնկալիքներին: Այս դեպքերում է, որ առաջանում են կին-տղամարդ հաղորդակցության մի շարք խնդիրներ: Հարցազրույցները ցույց են տալիս, որ նման դեպքերում առաջին արձագանքն այն է լինում, որ տղամարդը փորձում է վերականգնել «խախտված կարգը»՝ կնոջը հիշեցնելով իր տեղը և փորձելով ուղղորդել նրան.

«Էս վերջերս մի ակտիվիստ կնոջ հետ եմ խոսում, ով մենակ և ապրում մի գյուղում ու որտեղ միայն ինքն և բոլորոքողը: Ու մի անգամ իրանց տան կողքը մեքենայա շրջվել, ինքը դուրս և եկել, առաջարկել և ուսրիկանություն կանչել, էնտեղ տղամարդիկ ասել են

4 Թադևոսյան Ա., Գենդերային անհավասարություն և առօրյա պրակտիկաներ. հիմնախնդիրներ և մարտահրավերներ, Երևան, 2015, էջ 41–46, <http://www.ysum.am/files/Aghasi-Tadevosyan-Gender-Inequality-and-Everyday-Practices-arm.pdf>

5 ԴԱՆ, 2015, էջ 24:

6 Garfinkel H., Studies in Ethnomethodology. Cambridge: Polity Press, 2011, p. 54.

«դու ներս գնա, թող տղամարդ գա, ու՛ր ա տղամարդու, որ դու ես դուրս եկել խոսալու մեզ հետ»: Կին, 27 տարեկան, ք. Երևան⁷:

Այստեղ կարելի է խոսել այն երևույթի մասին, որը սոցիոլոգվաբան Յ.Բլումաներթը անվանում է «թաքնված» համատեքստեր (invisible contexts), որոնք ազդում են խոսողի ու խոսքի վրա: Այլ կերպ ասած՝ պայմանավորում են, թե ով ինչ պետք է ասի և ասվածը ինչ դեր պետք է ունենա⁸: Օրինակ, անկախ այն հանգամանքից, թե կինը իրականում գիտելիքների ինչպիսի ռեսուրս ունի և փաստացի ինչպիսի գործառույթ իրականացնելու կարողություն, հաղորդակցության մեջ լսելի ու հասկանալի լինելու խնդիր է ունենում, եթե գտնվում է այնպիսի հաղորդակցական դաշտում, որտեղ չի ակնկալվում իրենից տվյալ գիտելիքն ու դերակատարությունը:

«Ռեմոնսր կազմակերպելու ժամանակ էդ վարպետը չէր կարողանում նայել աչքերիս մեջ ու գինը ասել կամ ասել, որ էս ինչ բանն ա պետք, ասում ա, բա մի հար տղամարդ բեր, հետը խոսամ: Ասում եմ, ես եմ փողը տալու, ինձ հետ պայմանավորվեք»: Կին, 28 տարեկան, ք. Վանաձոր:

«Շինարարության տեղերը, ասենք, ես որ գնում եմ, տան համար մի բան ա պետք լինում սարքելու (դե ամուսինս էդքան լավ չի սարքելու մեջ), վաճառողներին ուզում եմ հարց տամ, բան, սենց մի տեսակ են ինձ նայում, հարցնում, թե ով ա անելու, ասում եմ ես, զարմանում են, թե դու ոնց կարող ես անել, չես կարա էս փոխես, բա տան տղամարդը ի՞նչպե՞ս»: Կին, 45 տարեկան, ք. Երևան⁹:

Խնդիրն իր լուծումն է գտնում, երբ կինը, «իբ տեղը ճանաչելով», դուրս է գալիս տղամարդկային հաղորդակցային միջավայրից ու «հարց լուծելու» իրավունքը զիջում է տղամարդուն: Իսկ եթե կինը շարունակում է մնալ այդ միջավայրում և փորձում է մասնակցել հարցերի քննարկմանը, որը գործող սովորույթների համաձայն համարվում է տղամարդու անելիքը, այստեղ դրսևորվում է հաղորդակցման մեկ այլ բարդություն: Խոսքը վերաբերում է միմյանց լեզուն չհասկանալու խնդրին:

Դիսկուրսի տեսության մեջ կա «ցուցիչային կարգեր» հասկացությունը (orders of indexicality), ըստ որի լեզվում կան սիստեմատիկ կերպով վերարտադրվող նշանակություններ՝ լեզվի «նորմեր» կամ «կանոններ» և

7 ԴԱՆ, 2015, էջ 56:

8 Blommaert J., Discourse: A Critical Introduction. New York: Cambridge University Press, 2005, p. 77.

9 ԴԱՆ, 2015, էջ 80:

սովորաբար կապված են ու վերաբերում են լեզվի այս կամ այն ձևին՝ պաշտոնական լեզու, էլիտար կամ պրեստիժային լեզու, ընկերների հետ սովորական զրույց անցկացնելու լեզու և այլն¹⁰։ Այս համատեքստում կարելի է առանձնացնել տղամարդկային լեզուն, որը ունի իրեն բնորոշ կանոնները։ Օրինակ, տղամարդկանց որոշակի սոցիալական-կրթական խմբերում հանդիպող այսպես կոչված «ռազբոռական» կամ «բազար անելը» հաղորդակցության և միմյանց միջև առաջացած խնդիրները լուծելու լեզու է՝ համապատասխան կանոններով, նորմերով, նշանակություններով ու պայմանավորվածություններով։ Այդ կանոններն էլ ուղղակիորեն կապված են տվյալ խմբի արժեքային կողմնորոշումների հետ։ Այսինքն, եթե կարևորություն է տրվում բռնությամբ հարց լուծելուն, ապա դրանով կայանաավորվեն խոսքային և ոչ խոսքային (վերբալ և ոչ վերբալ) լեզվի մեջ բարձր տոնը, սպառնալից արտահայտությունները, հայիռյանքը կամ մարմնի որոշակի կեցվածքը, դեմքի միմիկան, ժեստերը և այլն։

Այն կանայք, ովքեր ինչ-որ հարցով քննարկման մեջ են մտնում նման լեզվամտածողություն կրող տղամարդկանց հետ, հանդիպում են փոխըմբռնման բարդությունների։ Եթե տղամարդիկ ընդունեն, որ կնոջ հետ են հարց քննարկում, բայց խոսեն նույն լեզվով ինչ միմյանց հետ են խոսում (հայիռյանք և այլն), ապա կնսեմացնեն իրենց «տղամարդկային կերպարը», քանի որ ընդունված չէ կնոջ հետ այդպես վարվել գոնե հանրայնորեն։ Տարածված կարծրատիպերի համաձայն, կինը «թույլ սեռ» է, հետևաբար տղամարդուց «ցածր» է, և ընդունված չէ նույն դիրքից նրա հետ հաղորդակցվել։ Նախ, խնդիրը իրեն հավասար ընկալելու մեջ է, հետո արդեն նոր լեզվով խոսելու։ Թե հարցազրույցների տվյալներում և թե դիտարկումների ընթացքում հաճախ է հանդիպում «եթե տղա լիներ այլ ձևով հետը կխոսեի/կվարվեի» արտահայտությունը։ Այսինքն, այստեղ տեսնում ենք, թե ինչպես է անհավասարության խնդիրը ազդում հաղորդակցության ընթացքում լեզվի ընտրության վրա։ Արդյունքում, որոշ դեպքերում, կինն ընդունում է տղամարդկային միջավայրի ու հաղորդակցության կանոնները, երբեմն փոխառելով տղամարդկային խոսելաոճի, ժարգոնային արտահայտությունների և նույնիսկ միմիկայի ու ժեստերի որոշ տարրեր։ Նման դեպքերում տղամարդկանց կողմից կինը հաճախ ընկալվում և մեկնաբանվում է որպես հարց լուծելու ունակ *տղամարդ-կին*։ Կարծես կնոջը *տղամարդ-կին* կոչելով փորձ է արվում վերականգնել խախտված կարգը, այն իմաստով, որ կինը իր կարգավիճակով կոչված չէ

10 Blommaert J., նշվ. աշխ., էջ 73–78։

մասնակցել տարբեր կարգի հարցերի լուծմանը վերաբերող տղամարդկային խոսակցությունների, և երբ տեղի է ունենում նման ընդունված կարգի խախտում, ապա այդ կինը համարվում է *տղամարդկին*, ոչ թե սովորական կին, և հետևաբար կարելի է վերջինիս հետ «հարցեր լուծել»: Այսպիսով, յուրացվում է առավելություն կամ իշխանություն ունեցողի (տղամարդու) լեզուն իշխողի կամ խտրականության ենթարկվողի (կնոջ) կողմից, եթե կա ցանկություն հասնել նույն առավելություններին: Այսինքն, առօրյա հաղորդակցության մեջ շատ հաճախ նկատվում է ընդհանուր կամ չեզոք լեզվի բացակայություն, որը գործառնական կլիներ երկու սեռերի հաղորդակցման հարցում.

«Մեկ-մեկ լինում ա, որ ամուսնուս ասում եմ լավ էս մի քանի դու արա, չեմ ուզում անել: Բաներ կան, որ տեսնում ես տղամարդը տղամարդուն ավելի լավ ա հասկանում: Ասենք էլեկտրիկի հետ ես հարց չլուծեցի, մենք տարբեր լեզուներով էինք խոսում, ամուսինս ավելի հեշտությամբ կոնսոլիդի մեջ մտավ: Ինձ թվում ա, տղամարդկանց լեզուն շատ ընդհանրություններ ունի: Կամ ասենք, հիմա տան հարցեր ենք լուծում, ես խոսում եմ էդ միջնորդի հետ, ինձ չի հասկանում, օրենքի լեզվով եմ խոսում, խորթ ա իրեն...»: Կին, 45 տարեկան, ք. Երևան¹¹:

Շատ հաճախ այդ չեզոք կամ օրենքի լեզուն տղամարդկանց կողմից ընկալվում է որպես *կոլտուրական* լեզու, ոչ *տղավարի*, քանի որ չի հիմնվում տղաների միջավայրում ընդունված խոսքային նորմերի վրա, որը նույնացվում է փողոցային լեզվի հետ¹²: Այդ պատճառով էլ կնոջ հետ խոսք փոխանակելը դժվարություն է առաջացնում, եթե տվյալ կինը, ինչպես վերը մեջբերված օրինակում է, չի յուրացնում և խոսում *տղավարի* լեզվով, այլ խոսում է օրենքի լեզվով կամ պարզապես բարեկիրթ:

Այսպիսով, ելնելով որակական հետազոտական նյութերից, կարելի է եզրակացնել, որ առօրյա կյանքում տղամարդկանց և կանանց միջև հաղորդակցության խնդիրներ են առաջանում, քանի որ հասարակության մեջ գործող նորմերն ու կարծրատիպերը նրանց վերապահում են ինքնադրսևորվելու և հաղորդակցվելու տարբեր միջավայրեր ու միջոցներ: Հարց է առաջանում, թե ինչպես կարող է մեղմվել լեզվական ու տարածական բևեռացումը և հիերարխիկությունը միջսեռային հաղորդակցություն-

11 ԴԱՆ, 2015, էջ 72:

12 Թադևոսյան Ա., նշվ. աշխ., էջ 39:

նում: Ըստ որոշ մոտեցումների¹³, դա կարող է տեղի ունենալ հենց խոսք փոխանակելու ժամանակ, քանի որ զրուցակիցները հաղորդակցվելու ընթացքում ազդում են միմյանց խոսելաձևի վրա՝ ստեղծելով ընդհանուր լեզվական միջոցներ: Հետևաբար, կանայք չպետք է խուսափեն հայտնվել ու ինքնադրսևորվել տղամարդկային համարվող տարածքներում: Դա կարող է աստիճանաբար փոխել կանանցից ակնկալվող վարքի ձևերը և նպաստել կին-տղամարդ համամասնությանը տարբեր հաղորդակցական միջավայրերում:

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ГЕНДЕРНОЙ КОММУНИКАЦИИ В ПОСТСОВЕТСКОЙ АРМЕНИИ

Лилит Манукян

Резюме

Статья касается некоторых аспектов межполовых коммуникационных проблем в повседневной жизни современного армянского общества. Обсуждение проблемы представлено на двух уровнях: пространственном и языковом. В частности, речь идет о таких коммуникативных сферах и характерных для них языковых и тематических особенностях, которые традиционно считаются мужскими. Маскулинизация пространства, в особенности социального, создает ряд проблем и преград для участия женщин в коммуникативных процессах и актах обмена слов и смыслов, происходящих в этих пространствах. Как возможность преодоления представленной проблемы, рассматривается перспектива «детерриторизации» мужских социальных пространств путем проникновения женщин в такие коммуникативные пространства.

Ключевые слова: гендерная коммуникация, гендерное неравенство, женский язык, мужской язык, социальное пространство, мужское пространство, женское пространство, фоновые ожидания, скрытые контексты.

SOME ASPECTS OF GENDER COMMUNICATION ISSUES IN POST-SOVIET ARMENIA

Lilit Manukyan

Summary

The paper discusses some aspects of gender communication problems in daily life of the contemporary Armenian society. Gender communication problems are presented on two levels: spatial and linguistic. Particularly, the paper describes the communication spaces as well as the main topics and linguistic means

13 Tannen D., Gender and Discourse. New York: Oxford University Press, 1994.

applied in those places, which, according to tradition, are considered as male (masculine). The masculinization of the places, especially public places causes some complications and obstacles for women's engagement in the communication process in those places. One of the ways to overcome these issues is the "de-territorialization" of masculine spaces. In other words, to make the masculinized communication domains gender neutral, allowing women to be more active in those spaces.

Keywords: gender communication, gender inequality, language, masculine language, social space, masculine space, feminine space, background expectations, hidden contexts.

ՀԱՊԱՎՈՒՄՆԵՐ

ԱՀ	— Ազգագրական հանդես
ԱՇՍԱՀ	— Արմեն Շավարշի Սարգսյանի անձնական հավաքածու
ԳՀ ՓԺԲ	— Գարեգին սարկաւազ Հովսէփեանց, Փշրանքներ ժողովրդական բանահիւսութիւնից
ԳՍ	— Գարեգին Սրվանձտյանց
ԵԼՄ	— Ե. Լալայեան, Մարգարիտներ հայ բանահիւսութեան
ԷԱԺ	— Էմինեան ազգագրական ժողովածու
ԼՀԳ	— Լրաբեր հասարակական գիտությունների
ՀԱԲ	— Հայ ազգագրություն և բանահյուսություն
ՀԺՀ	— Հայ ժողովրդական հեքիաթներ
ՀՀ ՀԱՀԽ	— Հին աւանդական հեքիաթներ Խոտորջրոյ, հաւաքեց Հ. Մ. Հաճեան
ՀՀ ՊԿՊԱ	— Հայաստանի Հանրապետության պատմության կենտրոնական պետական արխիվ
ՀՍՀ	— Հայկական սովետական հանրագիտարան
ՄՄ	— Մեսրոպ Մաշտոցի անվան մատենադարան
ՆԳՆ	— Ներքին գործերի նախարարություն
ՊԲՀ	— Պատմաբանասիրական հանդես
Վկ	— Վկայություն
ՔՀ	— «Քրիստոնյա Հայաստան» հանրագիտարան
МНМ	— Мифы народов мира
СЭ	— Советская этнография
СПГУ	— Санкт-Петербургский государственный университет
ЧГИКИ	— Чувашский государственный институт культуры и искусств

CONTENTS

Preface	9
1. Stepan Lisitsian (on the occasion of his 150th birthday) <i>Lilia Vardanyan</i>	11
I. THE ARMENIAN GENOCIDE, SELF-DEFENCE, CANONIZATION	
2. Shaping the image of “the enemy” as supporting factors for the mass violence in the context of the Armenian Genocide <i>Hasmik Grigoryan</i>	18
3. The heroic battle of Moussa dagh according to the testimonies of the eyewitness survivors <i>Verzhine Svazlyan</i>	27
4. Andranik: folklore character <i>Alvard Ghaziyan</i>	41
5. Canonization of the martyrs of the Armenian Genocide as a cultural event <i>Harutyun Marutyan</i>	54
II. STALINISM: YESTERDAY AND TODAY	
6. The forced relocation of Armenians and the subgroup of “Turks” in specific localities exiled from the Black sea area <i>Hranush Kharatyan</i>	66
7. Altayan exile as a source of innovations <i>Levon Abrahamian</i>	81
8. The localization of the monument of Anastas Mikoyan as a “place of memory” <i>Hasmik Knyazyan</i>	90
III. OLD AND NEW REFUGEES/IMMIGRANTS IN ARMENIA	
9. Generation change issues in compatriotic unions <i>Anna Markosyan</i>	106
10. The Pand pilgrimage as a paradigm of the Getashen descendents’ identity <i>Gayane Shagoyan, Arsen Hakobyan, Victoria Khurshudyan</i>	116
11. The process of integration and naturalization of Armenian refugees from Azerbaijan (1988–1992) <i>Shushanik Ghazaryan</i>	126
12. The process of accomodation of Syrian Armenians <i>Armenuhi Stepanyan</i>	135
13. Language as an important component for Syrian Armenians cultural adaptation (an ethno-sociological survey) <i>Gayane Hakobyan</i>	143

IV. ETHNOGRAPHY OF MUSEUM OBJECTS

14.	The types of money and their ritual significance
<i>Armine Zohrabyan</i>	156
15.	Manifestations of compositions and ornaments
of Armenian carpets in middle age Spanish carpets
<i>Lilia Avanesyan</i>	168
16.	Necklaces with dragon symbols
<i>Astghik Israelian</i>	179
17.	On the issue of promoting of ethnographic artifacts and collections
in the light of modern market relationships
<i>Lianna Gevorgyan</i>	193

V. BELIEF, RITUAL, FESTIVAL

18.	Trepanation in the Late Bronze and Early Iron ages (on anthropological
materials from the territory of the Lori region of Armenia)
<i>Anahit Khudaverdyan, Suren Hobosyan</i>	206
19.	The miracle factor in the religious-ecclesiastical legends of Moks
<i>Ester Khemchyan</i>	217
20.	The soul outside of the body in Armenian tales of magic
<i>Tamar Hayrapetyan</i>	231
21.	The Hisnakats (Forty days) feast epiphany
<i>Hasmik Abrahamyan</i>	243
22.	On the tradition of raising of Varaz-Trdat, the Prince
of Caucasian Albania, on the shield
<i>Artak Dabaghyan</i>	255
23.	Reflection in the “curtail form” of the ritual in
the name of one plant
<i>Emma Petrosyan, Zaruhi Sudjyan</i>	263
24.	Funerals that can be photographed and
funerals that can not be photographed
<i>Smbat Hakobyan</i>	269
25.	Armenian-Catholic community of Samtskhe-Javakhk
(an attempt of historic-ethnographic research)
<i>Sose Grigoryan</i>	279

VI. SACRAL PLACE AND CHURCH

26.	Sacred landscape of Tirinkatar on Aragats
<i>Arsen Bobokhyan</i>	290
27.	Sacred objects from medieval Sagmosavank
<i>Ashot Manucharyan</i>	302
28.	Mount Cassius in traditional ancient beliefs and
folk tales of Armenians in the Antioch region
<i>Hagop Tcholakian</i>	313

29.	Two churches, two communities: social and religious context of newly built churches <i>Yulia Antonyan</i>	328
VII. LEISURE		
30.	The cafn environment in Yerevan: eastern space with western trajectory <i>Gohar Stepanyan</i>	340
31.	Leisure time structure changes in urban residential areas of the Republic of Armenia <i>Ruben Ohanjanyan</i>	353
VIII. PUBLIC DISCOURSE AND BEHAVIOUR		
32.	The interactions of culture and certain contemporary fundamental issues in Armenian public perceptions <i>Nikol Margaryan, Meline Torosyan</i>	366
33.	Some aspects of gender communication issues in Post-Soviet Armenia <i>Lilit Manukyan</i>	383
IX. AGRICULTURE AND GATHERING		
34.	Agricultural customs in Armenia in the 17th century according to historiographers Zakaria Kanakertsi and Zakaria Aguletsi <i>Christine Papikian</i>	392
35.	Gathering of wild fruits in Lori <i>Angela Amirkhanyan</i>	
X. EPIC POEM		
36.	Armenian folk heroic epic <i>Armen Petrosyan</i>	414
37.	Aram Ghanalanyan: writing down and editing the versions of “Sasna tsrer” (Daredevils of Sassoun) epic poem <i>Anna Poghosyan</i>	426
38.	The religious ceremonial component in the Armenian epic “Sasna tsrer” <i>Sargis Harutyunyan</i>	439
XI. FAIRY TALE		
39.	Gift-bringer and adviser animals in the Armenian folk tales <i>Marine Khemchyan</i>	446
40.	Fairy tale narration today <i>Nvard Vardanyan</i>	458

XII. MINOR FOLKLORE GENRES

41.	Thematic manifestations of children's humor <i>Armen Sh. Sargsian</i>	470
42.	Folklore and ethnographic materials in the Vedi region <i>Svetlana Vardanyan, Hasmik Margaryan</i>	484
43.	Distinctive Armenian words in the dialect of Turkey's Hamshentsi <i>Sergey Vardanyan</i>	491
	Abbreviations	503

**ՀԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏԻ
ԱՇԽԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ**

1

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՄՇԱԿՈՒՅԹ

XVII

ԱՎԱՆԴԱԿԱՆ ԵՎ ԱՐԴԻԱԿԱՆ ՀԱՅՈՑ ՄՇԱԿՈՒՅԹՈՒՄ
Ստեփան Լիսիցյանի ծննդյան 150-ամյակին նվիրված ժողովածու

**PROCEEDINGS OF INSTITUTE
OF ARCHAEOLOGY AND ETHNOGRAPHY**

1

ARMENIAN FOLK CULTURE

XVII

TRADITION AND MODERNITY IN ARMENIAN CULTURE
Festschrift for Stepan Lisitsian on the occasion of his 150th birthday

Խմբագիրներ՝
Հարություն Մարության,
Թամար Հայրապետյան,
Սուրեն Հոբոսյան

Էջադրում և ձևավորում՝
Արթուր Հարությունյան

ISBN 978-9939-9178-2-5

9 789939 917825

ԱՎԱՆԴԱԿԱՆ ԵՎ ԱՐԴԱՌԱԿԱՆ ԴԱՏՈՑ ԱՆԱԿՈՒՅԹՈՒՄ